

Õiguskantsler

Hr Urmas Reinsalu
Justiitsministeerium
info@just.ee

Teie 10.06.2014 nr 10-2/14-3481

Meie 24.07.2015 nr 6-1/140488/1503265

Eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord

Austatud härra minister

Õiguskantsleri poole pöördus avaldaja, kes tõstatas küsimuse karistusseadustiku (KarS) § 77 lõike 1 põhiseaduspärasusest.

Analüüsinud asjakohaseid õigusnorme ning kohtupraktikat, olen seisukohal, et:

vangistuseseadus (VangS) ja kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) on põhiseaduse § 18 lõikega 1 ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIKonv) artikliga 3 vastuolus osas, milles ei näe ette mehhanismi eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise otsustamiseks pärast kinnipeetava vabastamata jätmist 30 aasta möödumisel vangistuse algusest.

Samuti märgin, et ehkki ma ei tuvastanud käesolevas asjas eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistuse esmakordse ülevaatamise 30 aasta pikkuse tähtaja (KarS § 77 lõige 1) vastuolu põhiseaduse ja EIKonv-iga, võiks Eesti riigisisese õiguse ühtlustamiseks teiste EIKonv-i liikmesriikidega ning edasiste arusaamatuste ja vaidluste vältimiseks siiski kaaluda karistusest vabastamise põhjendatuse esmakordse hindamise tähtaja lühendamist 5 aasta võrra, s.o 25-le aastale.

Seisukoht kujunes järgmiselt.

I ASJAOLUD JA MENETLUSE KÄIK

1. Avaldaja viitas oma pöördumises Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) 9.07.2013 a otsusele asjas *Vinter* ja teised vs. Ühendkuningriik¹ (edaspidi *Vinter* või otsus *Vinter*), milles on muu hulgas käsitletud eluaegset vangistust kandvate isikute karistusaja pikkuse ülevaatamise (*review*) küsimust. Tuginedes riigisiseste õigusaktide ja rahvusvahelise õiguse instrumentide võrdlevale analüüsimisele, jõudis kohus selles lahendis seisukohale, et valdavalt tagatakse eluaegsetele kinnipeetavatele nende suhtes tehtud karistusotsuse ülevaatamine mitte hiljem kui **kahekümne viie aasta** möödumisel nende karistamisest. Sellest järeldas kohus, et hoolimata liikmesriikide laiaast kaalutlusruumist karistusõiguse ja kriminaaltäitevõiguse kujundamisel, ei vasta EIKonv-i

¹ EIK 9.07.2013 otsus asjades nr 66069/09, 130/10 ja 3896/10 *Vinter* vs. Ühendkuningriik.

artiklist 3 tulenevatele nõuetele eluaegne vangistus, mille puhul ei ole ette nähtud karistuse ülevaatamist hiljemalt kahekümne viie aasta möödumisel karistuse kohaldamisest koos selle hilisema regulaarse ülevaatamisega (*with further periodic review*) isiku vabastamata jätmise korral.

2. Avaldaja palus kontrollida, kas Eestis kehtiv eluaegse kinnipeetava karistuse tähtajalise ülevaatamise süsteem, mis võimaldab KarS § 77 lõike 1 kohaselt vangistusega karistatud isiku tingimisi karistusest vabastamist ning näeb ette, et isik võidakse karistusest vabastada üksnes juhul, kui süüdimõistetu on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt **kolmkümmend aastat**, vastab põhiseadusest ja EIKonvist tulenevatele nõuetele.

3. Õiguskantsler I. Teder võttis avalduse menetlusse ning pöördus selgituste saamiseks justiitsministri kui nimetatud valdkonnas õigusloome eest vastutava ministri poole.² Oma küsimuste esitamisel arvestas õiguskantsler muu hulgas, et lisaks KarS-ile (§-d 76 ja 77), mis annab materiaaõigusliku aluse eluaegse vangi karistusest tingimisi vabastamiseks, reguleerivad karistusest vabastamise otsustamise menetlust ka VangS-i (eelkõige osas, mis puudutab vangla toiminguid kinnipeetava vabastamise otsustamise menetluses) ja KrMS-i (osas, mis puudutab kohtumenetlust tingimisi karistusest vabastamise otsustamisel) normid. Kuigi avaldaja oli taotlenud üksnes selle kontrollimist, kas põhiseadusega on kooskõlas 30 aasta pikkune karistuse ülevaatamise tähtaeg, tekitas otsuse *Vinter* pinnalt küsimusi ka see, kas põhiseadusega on kooskõlas olemasolev kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise otsustamise menetlus.

4. Õiguskantsler palus justiitsministri arvamust, kas KarS § 77 lõikes 1 sätestatud eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamise otsustamise tähtaeg (mitte varem kui 30 aastat karistuse ärakandmise algusest) on kooskõlas EIKonv artikliga 3 ja põhiseadusega ning kas ministri hinnangul tagab kehtiv õigus eluaegset vangistust kandva isiku karistuse hilisema regulaarse ülevaatamise, kui kohus on otsustanud teda 30 aasta möödumisel karistuse ärakandmise algusest mitte vabastada.

5. Vastuses³ leidis toonane justiitsminister, et KarS § 77 lõikes 1 sätestatud eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamise otsustamise tähtaeg on kooskõlas EIKonv artikliga 3 ja põhiseadusega. Kuna otsus asjas *Vinter* on tehtud Ühendkuningriigi suhtes, siis ei saa selles tehtud järeldusi laiendada üks-üheselt Eesti õiguskorrale. EIK-i otsused on kohustuslikuks täitmiseks üksnes sellele lepinguosalisele, kelle osas konkreetne vaidlus on tõusetunud ja otsus on tehtud. Riikidel on iseseisev õigus otsustada, millal karistuse põhjendatuse kontroll peaks toimuma. EIK on oma otsuses toonud üksnes välja võrdleva analüüsi, kuidas erinevates riikides on küsimus reguleeritud. Tähtajad on riigiti erinevad. On riike, kus on ette nähtud eluaegsest vangistusest ennetähtaegse võimaluse kaalumise, on riike, kus on olemas armuandmise mehhanism.

6. KarS-is on olemas tähtaeg, millest alates võib kohus hakata kaaluma eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise võimalust, samuti on Eestis olemas ka põhiseaduse §-st 78 tulenev armuandmise regulatsioon. Seega on, erinevalt konkreetsetes lahendis vaidlevaks pooleks olnud riigist, Eesti olukord teistsugune.

7. Vastavalt põhiseaduse § 78 punktile 19 on Vabariigi Presidendil õigus vabastada süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendada karistust. Armuandmispalvete esitamise arv ei ole piiratud. Presidenti nõustab armuandmise küsimustes

² Õiguskantsleri 14.04.2014 kiri justiitsministrile nr 6-1/140488/1401656.

³ Justiitsministri 10.06.2014 kiri õiguskantslerile nr 10-2/14-3481.

armuandmispalvete läbivaatamise komisjon. Komisjoni töökorra punkti 12 kohaselt vaatab komisjon korduva armuandmispalve samas kuriteoasjas uuesti läbi üldjuhul pärast aasta möödumist eelmise palve rahuldamata jätmisest. Seega ei pea armuandmispalve esitamiseks ootama isegi mitte seda tähtaega, mis on KarS § 77 lõikes 1 nõutud.

8. KarS § 77 lõikes 1 sätestatud 30 aasta pikkune tähtaeg on põhjendatud eluaegse vangistusega karistatavate kuritegude erilist jõhkruks arvestades.

9. Karistuse perioodilist ülevaatamist puudutavalt leidis minister, et kehtiv õigus tagab eluaegset vangistust kandva isiku karistuse regulaarse ülevaatamise. KarS § 76 on üldnormiks vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel, § 77 erinormiks. Seda kinnitab ka KarS-i eelnõu seletuskiri, öeldes, et eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamine on erijuht tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamisest.

10. Eesti õiguskorras reguleerib eluaegse kinnipeetava tingimisi ennetähtaegse vabastamise küsimust koostoimes KarS §-ga 77 VangS § 76, mis sätestab vabastamise otsustamist puudutavad üksikasjad.

11. VangS § 76 lõige 3 sätestab, et kohus võib oma määruses sätestada materjalide uuesti esitamiseks pikema või lühema tähtaja kui üks aasta. Eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise arutamine ning selle üle otsustamine, millal võib materjalid uuesti kohtule esitada, on niivõrd erakordne ja kaalumist vääriv otsus, mille osas peab kohus kindlasti võtma seisukoha. Kui kohus jätab kinnipeetava eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastamata, on põhjendatud see, et kohus kaalub koheselt ka seda tähtaega, millal vangla peab materjalid uuesti kohtule esitama ja selle ka määruses selgelt väljendama. Sellisel juhul ei ole problemaatiline, et VangS §-s 76 ei ole sõnaselgelt sätestanud tähtaega, millal KarS § 77 puhul tuleb vanglal esitada uuesti materjalid kohtule, kui kohus jätab kinnipeetava tingimisi ennetähtaegselt vabastamata. Seda toetab ka KrMS § 426, kus lõikes 1 räägitakse nii KarS §-st 76 kui ka §-st 77 ning lõikes 2 öeldakse, et juhul, kui kohus keeldub süüdimõistetud vabastamisest vangistusest tingimisi enne tähtaja lõppemist, võib ta määrata vangistusseaduse § 76 lõikes 3 sätestatud ühe aasta pikkusest tähtajast pikema või lühema tähtaja, millal vabastamise küsimust uuesti arutada. See säte laieneb seega nii KarS §-le 76 kui ka §-le 77.

12. KrMS § 432 lõike 3 kohaselt kutsub täitmiskohtunik süüdimõistetult vabaduse võtmisega seotud küsimuste lahendamise juurde ka prokuröri. Prokuröril on võimalik oma arvamuses kohtu tähelepanu juhtida VangS § 76 lõikele 3, mille kohaselt tuleb kohtul otsustada ka ühest aastast pikem või lühem materjalide uuesti esitamise tähtaeg.

13. Kokkuvõttes leidis minister, et kehtiv õigus on käesoleval ajal eluaegsete vangide tähtajalist vabastamist puudutavalt põhiseadusega kooskõlas ning ministeerium ei planeeri selles küsimuses seaduste muutmist.

II VAIDLUSALUSED ÕIGUSNORMID

14. KarS § 77 lõige 1:

„(1) Eluaegse vangistusega karistatud isiku võib kohus katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdlane on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat.“

15. VangS § 76 lõige 1:

„(1) Kinnipeetava katseajaga tingimisi enne tähtaega vabastamiseks edastab vangla pärast kinnipeetava poolt karistusseadustiku §-s 76, 76¹ või 77 sätestatud karistusaja ärakandmist kohtule kinnipeetava isikliku toimiku, iseloomustuse, milles antakse vangla hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalikkuse, kinnipeetava ohtlikkuse ja tema ennetähtaegse vabastamise kohta, kriminaalhooldaja arvamuse katseaja, käitumiskontrolli aja ja kinnipeetava suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja nende kohaldamise tähtaja kohta ning kinnipeetava nõusoleku elektroonilise valve kohaldamiseks, kui kinnipeetav taotleb enda vabastamist karistusseadustiku § 76 lõike 1 punkti 1 või lõike 2 punkti 1 alusel.“

16. KrMS § 426 lõiked 1 ja 2:

„(1) Karistuse täitmise asukoha järgse maakohtu täitmiskohtunik võib pärast süüdimõistetu poolt karistusseadustiku §-s 76, § 76¹ lõikes 1 või §-s 77 sätestatud karistusaja ärakandmist vabastada süüdimõistetu vangistusest tingimisi enne tähtaja lõppemist. Täitmiskohtunik vabastab katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest süüdimõistetu, kes oli kuriteo toimepanemise ajal noorem kui kaheksateistaastane, karistusseadustiku § 76¹ lõikes 2 sätestatud karistusaja ärakandmisel.

(2) Kui täitmiskohtunik keeldub süüdimõistetu tingimisi enne tähtaja lõppemist vangistusest vabastamisest, võib ta määrata vangistusseaduse § 76 lõikes 3 sätestatud kuuekuulisest või lõikes 4 sätestatud ühe aasta pikkusest tähtajast pikema või lühema tähtaja, millal vabastamise küsimust uuesti arutada.“

III ÕIGUSKANTSLERI SEISUKOHT

17. Nagu eelnevast (vt p 1) selgus, tõusetub otsuse *Vinter* pinnalt kaks (põhi)nõuet karistuse ülevaatamisele. Karistuse põhjendatuse esmakordsele hindamisele esitav nõue piirab selle 25 aasta pikkuse tähtajaga (*no later than twenty-five years after the imposition of a life sentence*). Samast otsusest tulenev menetlusõiguslik nõue nõuab karistuse regulaarset ülevaatamist isiku vabastamata jätmise korral (*with periodic reviews thereafter*).⁴

18. Käsitluse ülevaatlikkuse huvides hindan kummagi nõude täidetust Eesti õiguskorras järgnevalt eraldi.

Karistusest tingimisi vabastamise otsustamise 30 aasta pikkune tähtaeg

19. Nagu juba mainitud, on EIK otsuses *Vinter* märkinud, et juhul, kui EIKonv-i liikmesriigi siseriiklik õigus ei garanteeri võimalust eluaegse vangistuse ümbervaatamiseks (*review*) hiljemalt 25 aasta järel pärast karistuse kohaldamist (*imposition of a life sentence*), on tegemist EIKonv artiklist 3 tulenevate standardite rikkumisega.⁵ Seisukohta lahendis *Vinter* välja toodud garantiide universaalsest kehtivusest EIKonv-i liikmesriikide suhtes on EIK mitmel juhul korranud ka oma hilisemas praktikas.⁶

20. Eluaegse vangistuse tähtajalise ülevaatamise kohustus tuleneb EIK-i arusaamast, et süüteo karistus on õigustatud üksnes karistuslike (pönoloogiliste) eesmärkide saavutamise

⁴ Otsus *Vinter*, p 120.

⁵ Otsuse *Vinter* p-d 120 ja 121.

⁶ Vt nt EIK 22.07.2014 otsus asjas nr 49905/08 Čačko vs. Slovakkia; EIK 20.05.2014 otsus asjas nr 73593/10 László Magyar vs. Ungari, jt.

vahendina.⁷ Vangistusel võib olla mitmeid eesmärgi (karistamine, üldpreventiivne hoiatus, avalikkuse kaitsmine, rehabilitatsioon) ning soovitatav eesmärk või eesmärkide omavaheline tasakaal võib karistuse kandmise käigus (eriti kui karistus on pikaajaline) muutuda.⁸ Kui kinni peetav suletakse vanglasse tähtajatult ja ilma perspektiivita sealt vabaneda, võivad tema puhul jääda karistuse eesmärgid saavutamata ning ta ei suuda oma karistusega leppida.⁹ Seetõttu peab kinni peetavale EIKonv artiklist 3 tulenevalt tagama tema karistuse ülevaatamise, mis võimaldab siseriiklikel organitel hinnata, kas karistusega on saavutatud progress rehabilitatsiooni suunas. Paranemine võib tähendada ka karistamise jätkamise vajaduse äralangemist või karistuse kergendamise vajadust.¹⁰ Seejuures peab aga kinni peetavale juba karistuse kandmise alguses olema teada, mida ta peab tegema, et tema vabastamise võimalust kaalutaks ja millistel tingimustel, sh millal, selline kaalumise toimub või võib toimuda.¹¹

21. Kahekümne viie aasta pikkuse maksimumtähtaja eluaegse vangistuse ülevaatamiseks on EIK tuletanud EIKonv liikmesriikide, samuti rahvusvahelise ja Euroopa Liidu õiguse ning rahvusvaheliste kohtute ja Euroopa Liidu Kohtu praktika õigusvõrdleva analüüsi tulemusena.¹² Samas toonitab kohus siiski liikmesriikide laia kaalutlusruumi selle määramisel, millisel viisil, millises menetluses ja mis aja jooksul karistus üle vaadatakse.¹³ Kohus ei pea ennast pädevaks otsustama selle üle, millises vormis ning millise organi poolt karistuse ülevaatamise küsimus riigisiselt lahendatakse.¹⁴

22. Kuigi lahend *Vinter* on tehtud Ühendkuningriigi suhtes ning vahetult siduv üksnes sellele riigile, leian siiski, et lahendi sõnastus ei jäta kahtlust kohtu soovis kujundada üldine õiguslik standard kõigi EIKonv-i liikmesriikide jaoks. Nagu märkisin eespool, on EIK otsuses *Vinter* toodud garantiide universaalset kehtivust rõhutanud mitmes oma hilisemas lahendis. Ka Riigikohus on korduvalt märkinud, et Eesti põhiseaduse tõlgendamisel ja siseriiklike õigusaktide põhiseaduspärasuse hindamisel tuleb arvestada ka EIKonv-i ja EIK praktikaga.¹⁵ Seega oleks vastavate garantiide puudumine Eesti õiguskorras põhiseadusega vastuolus.

23. Eluaegsest vangistusest kohtu poolt tingimisi vabastamise materiaalõigusliku aluse näeb Eesti õiguskorras ette KarS § 77. Tingimisi ennetähtaegse vabastamise üksikasju (sh menetluskorda) reguleerivad ka KarS § 76 ja mitmed VangS-i ning KrMS-i sätted.

24. Samas nõustun, et KarS §-s 77 käsitletu ei ole ainus mehhanism meie õiguskorras, mille kaudu tagatakse eluaegsest vangistusest vabastamise või karistuse kergendamise võimalus. Nagu nähtub eelnevast, ei tulene EIK-i käsitlest, et karistuse ülevaatamine hiljemalt 25 aasta pikkuse tähtaja jooksul peaks toimuma tingimata kohtumenetluses. Hinnangu andmisel tuleb vaadelda kõiki võimalikke eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise kaalumist võimaldavaid mehhanisme nende koosmõjus.

25. Justiitsminister on nimetanud eluaegse vangistuse põhjendatuse hindamist võimaldava mehhanismina Vabariigi Presidendi põhiseaduse § 78 punktist 19 tulenevat armuandmisõigust (armuandmispalvete läbivaatamise menetlust). Põhiseaduse nimetatud sätte kohaselt on

⁷ Otsus *Vinter*, p 111.

⁸ Samas.

⁹ Samas, p 112.

¹⁰ Samas, p 119.

¹¹ Samas, p 122; samuti EIK otsus asjas *László Magyar vs. Ungari*, p 53.

¹² Samas, p-d 117-118 ja 120.

¹³ Samas, p-d 105 ja 120.

¹⁴ Samas, p 120.

¹⁵ Nt RKPJK 25.03.2004 otsus asjas 3-4-1-1-04, p 18.

Vabariigi Presidendil õigus vabastada süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendada karistust.

26. Pole kahtlust, et armuandmise taotlemise ja armu andmise võimalus laieneb kaheldamatult ka eluaegses vangistuses viibivale kinnipeetavale.

27. Armuandmisõigus on riigipeale traditsiooniliselt kuuluv, konkreetse karistatu suhtes kehtiv privileeg, mille rakendamisega ei anta hinnangut karistuse määramise otsusele.¹⁶ Vabariigi Presidendi armuandmise õigus tugineb vahetult põhiseadusel ning seadusandja ei saa selle ulatust piirata (ehkki võib täpsustada palvete läbivaatamise korda).¹⁷ Vabariigi Presidendi kaalutusõigus armuandmisel ei ole põhiseadusega sõnaselgelt piiratud (arusaadavalt saab tegu olla siiski üksnes legitiimsete kaalutlustega) ning armuandmist või armuandmispalve rahuldamata jätmist ei põhjendata.¹⁸ Armuandmispalvete lahendamise otsustamisel nõustab presidenti mittesiduva arvamusega armuandmispalvete läbivaatamise komisjon.¹⁹ Komisjon peab oma seisukoha kujundamisel võtma arvesse süüdimõistetu varasemat karistust, toimepandud kuriteo raskust ja selle toimepanemise asjaolusid, karistusest ära kantud aega, süüdimõistetu iseloomustust ja varasemat elukäiku, tema perekondlikku olukorda, tervislikku seisundit ja teisi võimalikke asjaolusid, samuti seda, kas süüdimõistetu on oma süüd mõistnud ja kahetseb toimepandud kuritegu.²⁰ Komisjoni seisukoht ja selle põhjendused ei kuulu avalikustamisele.²¹

28. Armuandmine võib tähendada nii karistuse kandmisest täielikku vabastamist, karistusest tingimuslikku vabastamist, kui ka muul viisil karistuse kergendamist. See annab presidendile iseenesest oluliselt laiema kaalutusruumi, kui on kohtul karistusest tingimisi vabastamise otsustamise menetluses. Samuti ei sea põhiseadus ega ka muud õigusaktid ajalisi piire armuandmise taotlemisele, seda on võimalik teha seega kogu karistuse kehtivuse aja vältel ning sisuliselt piiramatu arv kordi.²² KarS § 77 lõikes 1 ette nähtud ajaline piirang armuandmise taotlemisele ei laiene. Seega on armuandmise taotlemise võimalus nii ajaliselt kui esemeliselt tingimisi karistusest vabastamisest oluliselt laiem.

29. Vabariigi Presidendi praktikas on olnud juhtum, kus eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistust on armuandmise korras kergendatud.²³ Seega ei ole tegemist üksnes teoreetilise võimalusega karistuse kergendamiseks.

30. Teisalt erineb armuandmise taotlemine tingimisi vangistusest vabastamisest selle poolest, et armuandmispalve esitamise (ja sellega armuandmise otsustamise menetluse käivitamise) õigus on üksnes karistatud isikul endal.²⁴ Erinevalt KarS §-des 76 ja 77 ning VangS §-s 76 ette nähtud

¹⁶ E.-J. Truuväli. jt *PõhiSK (2012)* § 78, komm 20.1. Kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-5/pg-78/> (28.11.2014).

¹⁷ RKPJK 14.04.1998 otsus asjas nr 3-4-1-3-98.

¹⁸ E.-J. Truuväli. jt *PõhiSK (2012)* § 78, komm 20.3. Kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-5/pg-78/> (28.11.2014).

¹⁹ Komisjoni töökord on kehtestatud Vabariigi Presidendi 31. jaanuari 2007 käskkirjaga nr 13, RTL 2007, 13, 201.

²⁰ Komisjoni töökorra p 7.

²¹ Samas, p 11.

²² Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni töökorra p 12 sätestab siiski, et korduva armuandmispalve samas kuriteoasjas vaatab komisjon uuesti läbi üldjuhul pärast aasta möödumist eelmise palve rahuldamata jätmisest. See ei välista siiski võimalust, et armuandmispalve vaadatakse erandkorras läbi sagedamini kui ühe aastase intervalliga.

²³ President A.Rüütel kergendas oma 31.10.2001 otsusega nr 264 Mihhail Talõšanovi eluaegset vangistust ning asendas selle 20 aasta pikkuse vangistusega.

²⁴ PS § 78 p 12: „[...] vabastab süüdimõistetud nende palvel [...]“. Vt ka E.-J. Truuväli. jt *PõhiSK (2012)* § 78, komm 20.1. Kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-5/pg-78/> (28.11.2014).

tingimisi vabastamise otsustamise mehhanismist ei käivitu menetlus seega n-ö automaatselt²⁵, kui karistatu ise armuandmist ei taotle. Kuna armuandmise või karistuse muutmata jätmise otsust taotlejale ei põhjendata, siis pole menetlus ja otsuse tegemise aluseks olnud kaalutlused armuandmise otsustamise menetluses isiku jaoks ka võrreldaval määral läbipaistvad, sest taotluse rahuldamata jätmise korral ei tea kinnipeetav selle põhjust ega oma võimalust oma käitumist otsusest juhenduvalt suunata.

31. EIK on oma lahendis László Magyar vs. Ungari²⁶ analüüsinud seda, kas presidendilt armuandmise (*presidential clemency*) taotlemise võimalus on mehhanism, mis tagab EIKonv artiklist 3 tulenevate (lahendis *Vinter* käsitletud) nõuete täitmise eluaegse vangistuse tähtajalise ülevaatamise osas.

32. Kohus jõudis selles lahendis järeldusele, et armuandmise võimalus **eraldiselt** (*taken alone*) ei rahuldanud konventsioonist tulenevaid nõudeid, sest president ja muud asutused ei olnud oma otsuse tegemisel seotud kindlate nõuete või kriteeriumidega, mille alusel hinnata kinnipeetava vabastamise põhjendatust legitiimsete põnoloogiliste kaalutluste alusel. Samuti ei olnud presidendil kohustust oma otsust kinnipeetavale põhjendada.²⁷ Seega ei taganud menetlus, et kinnipeetav saaks teada, mida ja millistel tingimustel ta peab tegema, et teda võidaks vabastada.²⁸ Menetlus ei taganud kohtu arvates ka kõigi kinnipeetava arengut ja rehabilitatsiooni puudutada võivate asjaolude tõhusat hindamist.²⁹ Seisukohta, et humaansetel kaalutlustel rakendatav presidendi armuandmismenetlus ei ole iseenesest küllaldane mehhanism eluaegse kinnipeetava karistuse põhjendatuse hindamiseks, on kohus väljendanud ka muudes otsustes.³⁰

33. Samas pidas EIK siiski võimalikuks, et armuandmisõigus võib tagada konventsiooni nõuetele vastava karistuse hindamise **koostoimes** (*being complemented*) mõne muu karistuse ülevaatamise mehhanismiga.³¹ Kohus viitas oma seisukohale asjas Törköly vs. Ungari³², kus eluaegse kinnipeetava kaebus lükati tagasi põhjendusega, et tal oli võimalus esitada kohtule taotlus enda ennetähtaegseks vabastamiseks pärast 40 aasta möödumist karistuse määramisest ning tal oli ka ajaliselt piiramata võimalus esitada armuandmispalve riigi presidendile.³³ EIK arvates võis presidendi armuandmismenetlusele esitatavatesse nõuetesse suhtuda leebemalt, kui see toimib paralleelselt mõne muu ennetähtaegse vabastamise taotlemist võimaldava mehhanismiga.³⁴

34. Eelnevast järeldan, et EIK-i käsitluses võib üksikute karistuse põhjendatuse hindamise mehhanismide koostoimes olla siiski tagatud EIKonv-iga kooskõlas olev olukord.

35. Nagu välja toodud, on armuandmispalvete läbivaatamise komisjon Eestis rakendatavas armuandmispalvete läbivaatamise menetluses kohustatud arvestama süüdimõistetu varasemat karistatust, toimepannud kuriteo raskust ja selle toimepanemise asjaolusid, karistusest ärakantud aega, süüdimõistetu iseloomustust ja varasemat elukäiku, tema perekondlikku olukorda,

²⁵ VangS § 76 lg 1 kohaselt edastab vangla kinnipeetava dokumendid kohtule vangistusest tingimisi vabastamise otsustamiseks pärast KarS § 76 või 77 sätestatud tähtaja möödumist sõltumata kinnipeetava enda initsiatiivist.

²⁶ Vt allmärkus nr 6.

²⁷ László Magyar vs. Ungari, p-d 57 ja 58.

²⁸ Samas, p 58.

²⁹ Samas.

³⁰ Nt EIK 13.11.2014 otsus asjas nr 40014/10 Bodein vs. Prantsusmaa, p 56.

³¹ László Magyar vs. Ungari, p-d 55 ja 56.

³² EIK 5.04.2011 otsus asja nr 4413/06 Törköly vs. Ungari vastuvõetavuse kohta.

³³ Törköly vs. Ungari, p 2; László Magyar vs. Ungari, p-d 55 ja 56.

³⁴ László Magyar vs. Ungari, p 56.

tervislikku seisundit ja teisi võimalikke asjaolusid, samuti seda, kas süüdimõistetu on oma süüd mõistnud ja kahetseb toimepandud kuritegu. Nimetatud asjaolude hulgas on kahtlemata ka selliseid, mille analüüsimisel hindab komisjon kinnipeetava vangistuse käigus toimunud arengut ja karistuse eesmärkide saavutamist. Samas ei avaldata kinnipeetavale komisjoni soovitus ega ka presidendi otsuse põhjendusi. Komisjoni arvamus ei ole presidendile siduv ning kehtiv õigus ei seo presidenti kohustusega kinnipeetava arengut hinnata. Seega pean kaheldavaks, kas armuandmispalvete läbivaatamise menetlus tagab eraldiseisvalt EIKonv eelkäsitletud nõuete täitmise.

36. Samas võib armuandmispalvete läbivaatamise menetlus EIK-i seisukohti arvestades olla kooskõlas EIKonv-iga arvestades tingimisi eluaegsest vangistusest vabastamise võimaluse olemasolu KarS § 77 alusel. Kuigi kumbki nimetatud menetlus ei taga eraldiseisvalt lahendis Vinter välja toodud nõuete täitmist, tagavad nad kooskõla EIKonv-iga oma koostoimes. Pean seejuures oluliseks, et KarS §-st 77 tulenev 30 aasta pikkune tähtaeg on EIK-i poolt lahendis Vinter esile toodud tähtajast pikem üksnes 5 aasta võrra. EIK on lugenud aga EIKonv-iga kooskõlas olevaks 40 aasta pikkuse, s.o 15 aastat nimetatud maksimumtähtaega ületava ennetähtaegsest vangistusest taotlemise aja, kuna see oli kombineeritud presidendile armuandmispalve esitamise võimalusega.³⁵ Ühtlasi pean oluliseks arvestada EIKonv liikmesriikide EIK-i poolt selgelt tunnustatud kaalutlusruumi olemasoluga eluaegse vangistuse ülevaatamise tähtaja ja menetlusviisi valiku osas.³⁶

37. Kokkuvõttes nõustun justiitsministriga, et olemasolevad eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise otsustamise võimalused oma koostoimes tagavad 30 aasta pikkuse tähtaja kooskõla põhiseaduse ja EIKonv-iga. **Märgin siiski, et Eesti riigisisese õiguse ühtlustamiseks teiste EIKonv-i liikmesriikidega ning edasiste arusaamatuste ja vaidluste vältimiseks võiks kaaluda karistusest vabastamise põhjendatuse esmakordse hindamise tähtaja lühendamist 5 aasta võrra, s.o 25-le aastale.**

Karistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise regulaarne hindamine

38. Nagu juba märgitud, on EIK lahendis Vinter ka leidnud, et pärast isiku vangistusest vabastamata jätmise korral pärast esmakordset karistuse põhjendatuse hindamist peab toimuma selle jätkuv regulaarne kontrollimine (*with further periodic reviews thereafter*).³⁷ Sama seisukohta on EIK korranud ka oma hilisemates lahendites mh ka teiste konventsiooni liikmesriikide suhtes.³⁸

39. Ka selle, rahvusvahelise õiguse ja siseriiklike aktide võrdleval käsitlusel tugineva³⁹ seisukoha aluseks võib pidada EIK-i veendumust, et karistuse eesmärgiks on ka eluaegse kinnipeetava puhul tema rehabilitatsioon ning kinnipeetavale tuleb tagada võimalus, et karistuse eesmärkide saavutamise korral tema karistust kergendatakse või ta vabastatakse. Karistuse eesmärkide saavutamisel peab ka eluaegsele kinnipeetavale jääma lootus vabanemisele. Kuna kinnipeetava

³⁵ Törköly vs. Ungari, p 2.

³⁶ Otsus Vinter, p-d 105 ja 120.

³⁷ Otsus Vinter, p 120.

³⁸ EIK 18.03.2014 otsus asjas nr 24069/03, 197/04, 6201/06 ja 10464/07 Öcalan vs. Türgi (nr. 2); EIK 18.07.2014 otsus asjas nr 15018/11 and 61199/12 Harakchiev ja Tolumov vs. Bulgaaria, p-d 246 ja 266; EIK 3.02.2015 otsus asjas nr 57592/08 Hutchinson vs. Ühendkuningriik, p 20.

³⁹ EIK on tuletanud nõude tuginedes nt Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel 17.02.1976 a resolutsioonis nr 76(2), p 12, samuti Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi artikli 110 lõikele 5, vt otsus Vinter, p 59 jj.

seisund ja karistuse eesmärkide täidetud võivad ajas muutuda ning eluaegse kinnipeetava karistusaeg on pikk, on põhjendatud ka karistuse hindamise regulaarsus.

40. Niisiis ei saa EIKonv-i nõuetele vastav järelevalvesüsteem minu arvates piirduda üksnes karistusest vabastamise põhjendatuse ühekordse hindamisega, vaid nõuetele vastav karistuse põhjendatuse hindamine peab toimuma ka hiljem, kui kinnipeetavat esmakordsel karistuse põhjendatuse hindamisel ei vabastatud. EIK rõhutab siiski oma otsustes läbivalt, et küsimus, mil viisil ja kui pika intervalli järel tuleb karistuse põhjendatust hinnata, kuulub liikmesriikide sisemisse otsustuspädevusse.⁴⁰

41. Nagu nähtub ministri vastustest minu küsimustele, ei vaidlusta Te, et kõnealune nõue EIK-i paktikast tuleneb, kuid leiate, et nõue on meie õiguskorras täidetud. Järgnevalt tuleb niisiis analüüsida kas Eestis kehtivad õigusnormid võimaldavad EIK-i poolt esitatud nõuetele vastavat regulaarset karistusest vabastamise põhjendatuse hindamist eluaegset vangistust kandva isiku jaoks.

42. Eluaegset vanglakaristust kandva kinnipeetava katseajaga tingimisi enne tähtaega vabastamise menetlust reguleerivad VangS ja KrMS.

43. VangS § 76 lõike 1 kohaselt edastab vangla kinnipeetava katseajaga tingimisi enne tähtaega vabastamiseks pärast kinnipeetava poolt KarS §-s 77 sätestatud karistusaja ärakandmist kohtule kinnipeetava isikliku toimiku, iseloomustuse, milles antakse vangla hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalikkuse, kinnipeetava ohtlikkuse ja tema ennetähtaegse vabastamise kohta, kriminaalhooldaja arvamuse katseaja, käitumiskontrolli aja ja kinnipeetava suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja nende kohaldamise tähtaja kohta.

44. KrMS § 426 lõike 1 kohaselt võib karistuse täitmise asukoha järgse maakohtu täitmiskohtunik pärast süüdimõistetu poolt KarS §-s 77 sätestatud karistusaja ärakandmist vabastada süüdimõistetu vangistusest tingimisi enne tähtaja lõppemist. Kui täitmiskohtunik keeldub süüdimõistetu tingimisi enne tähtaja lõppemist vangistusest vabastamisest, võib ta sama paragrahvi lõike 2 kohaselt määrata VangS § 76 lõikes 3 sätestatud kuuekuulisest või lõikes 4 sätestatud ühe aasta pikkusest tähtajast pikema või lühema tähtaja, millal vabastamise küsimust uuesti arutada.

45. Rohkem sätteid, mis reguleeriks selgelt ka eluaegse kinnipeetava vangistuse tähtajalist ülevaatamist, VangS ja KrMS, ega ka muud õigusaktid minu hinnangul ei sisalda.

46. VangS § 76 lõiked 2-4, mis näevad ette vanglateenistuse kohustuse edastada kohtule materjalid kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise uueks otsustamiseks pärast tema esmakordset vabastamata jätmist ja võimaldavad kohtul ise määrata oma määrusega materjalide edasiseks esitamiseks pikema või lühema tähtaja, ei reguleeri eluaegse kinnipeetava karistuse uut ülevaatamist, vaid räägivad *expressis verbis* üksnes tähtajalist vangistust kandvatest isikutest. Seetõttu ei saa ma nõustuda toonase justiitsministri järeldusega, et vanglateenistuse kohustus edastada kohtule nimetatud materjalid uueks otsustamiseks ka eluaegse kinnipeetava puhul, võiks tuleneda nimetatud sätetest.

47. Ka KrMS § 426 lõige 2, millele samuti viitatakse, sätestab üksnes kohtu õiguse määrata kinnipeetava vabastamata jätmisel vabastamise küsimuse uueks arutamiseks, kuid ei pane kohtule vastavat kohustust. Ainuüksi asjaolust, et kinnipeetava vangistust puudutavate

⁴⁰ Otsus *Vinter*, p-d 105 ja 120.

materjalide uuesti kohtule esitamise tähtaeg on oluline ja kaalumist vääriv küsimus, ei tulene siiski, et kohtul oleks kohustus see tähtaeg otsuses ka ilma selge seadusest tuleneva nõudeta esitada.

48. Isegi kui pidada võimalikuks, et lünga ületamiseks õiguse analoogiat rakendades (õiguse analoogia kinnipeetava kasuks ei ole kriminaaltäitevõiguses välistatud) või muul viisil norme nende koostoimes tõlgendades on eluaegset vangistust kandva isiku karistuse ülevaatamiseks kohtu poolt uue tähtaja määramine siiski kohtu kohustus, ei tulene see minu arvates kehtivatest normidest küllaldaselt õigusselgel viisil. Teisisõnu ei saa kõnealuseid norme kohaldavalt vanglaametnikult või kohtunikult eeldada, et ta mõistaks neid justiitsministri poolt kirjeldatud viisil.⁴¹

49. Kokkuvõttes järelتان eelnevast, et KarS-i, VangS-i ja KrMS-i normidest ei tulene õigusselget kohustust teostada perioodilist kohtulikku kontrolli eluaegset vangistust kandva isiku karistuse põhjendatuse üle.

50. Eelnevalt (p 34) olen leidnud, et koostoimes Vabariigi Presidendi armuandmise regulatsiooniga võib eluaegse kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise põhjendatuse hindamisel kõrvale kalduda lahendis *Vinter* välja toodud 25 aasta pikkusest tähtajast. Käesoleval juhul on seega asjakohane analüüsida ka seda, kas sama järelduse saab teha karistuse ülevaatamise perioodilisuse küsimuses.

51. Karistuse põhjendatuse hindamisel 30 aasta möödumisel 25 aasta asemel pikeneb tähtaeg kinnipeetava jaoks 5 aasta võrra, mida võib lugeda eluaegse vangistuse kogupikkusega võrreldes suhteliselt lühikeseks ajavahemikuks. Seetõttu lugesingi eespool selle koostoimes Vabariigi Presidendi armuandmise regulatsiooniga põhiseaduse ja EIKonv-iga ühitatavaks.

52. Erinev ja eelkirjeldatust intensiivsem on kinnipeetava õiguste riive minu arvates aga karistuse ülevaatamise regulaarsuse nõude järgimata jätmisel. Kui eluaegset kinnipeetavat 30 aasta möödumisel karistuse algusest ennetähtaegselt ei vabastata, tuleb tal eelduslikult kanda karistust kuni oma surmani. Inimese keskmist eluiga arvestades võib see ajavahemik vältada mitukümmend aastat⁴², sh pikema ajavahemiku kui 30 aastat. Isikule jääb küll ka sellel perioodil võimalus taotleda armuandmist Vabariigi Presidendilt, kuid – nagu juba eespool punktis 35 selgitatud – see mehhanism ei täida suure tõenäosusega eraldiseisvalt EIKonv-ist tulenevaid nõudeid karistuse põhjendatuse hindamisel (eelkõige pole tagatud, et kinnipeetav saab teada, millised on tema karistuse kergendamata või karistusest vabastamata jätmise põhjused ja millises suunas ta peab ennast arendama, et tema karistust ka tegelikkuses kergendataks). Muud

⁴¹ Mulle teadaolevalt on Eesti senises õiguspraktikas kinnipeetava eluaegsest vangistusest vabastamise otsustamise menetlust seni kohaldatud vaid ühe kinnipeetava suhtes. 2013. aastal möödus 30 aastat vangistuse algusest eluaegsel kinnipeetaval Oleg Pjatnitskil. Ehkki möönan, et vanglateenistus on edastanud kohtute infosüsteemist nähtuvalt tema tingimisi vabastamise otsustamiseks taotluse kohtule tõepoolest kahel korral – 13.05.2013 ja pärast kinnipeetava vabastamata jätmist ka 5.08.2014 – ei selgu asja materjalidest, millisel õiguslikul alusel on korduv taotlus esitatud. Kohus omal algatusel, st KrMS § 426 lg 2 alusel, karistusest vabastamise põhjendatuse hindamiseks uut tähtaega määranud ei ole, vt Harju Maakohtu 30.05.2013 määrus asjas nr 1-13-4429. Minu arvates ei võimalda kohtuasi nr 1-13-4429 siiski selgete ja üldistavate järelduste tegemist selle kohta, kuidas vanglateenistus ning kohus karistuse hindamise perioodilisuse nõuet tõlgendavad.

⁴² Eluaegne vangistus võidakse määrata KarS § 45 lõike 2 kohaselt üksnes isikule, kes oli kuriteo toimepanemise ajal vanem kui 18-aastane. Arvestades, et keskmine oodatav eluiga Eestis oli 2013. aastal 77,28 aastat (vt http://www.stat.ee/34276/?highlight=oodatav_eluiga), oleks maksimaalne ajavahemik, mil keskmise elueaga isikul puudub võimalus taotleda enda vabastamist EIKonv nõuetele vastavat mehhanismi kasutades, 29 aastat. Keskmisest pikema elueaga isikul osutuks see vahemik veelgi pikemaks.

võimalused karistusest vabanemiseks, nt amnestiaseaduse või karistust tagasiulatuvalt kergendava seaduse alusel, on üksnes teoreetilised.

53. Samuti ei ole EIK-i senisest praktikast võimalik erinevalt eelkäsitletud lahenditest Törköly vs. Ungari ja László Magyar vs. Ungari leida ka seisukohti, mis näitaksid, kas ja millistel tingimustel on võimalik karistuse regulaarse hindamise nõudest EIKonv-i rikkumata kõrvale kalduda.

54. Mõistan küll, et eluaegse vangistusega karistatakse üksnes äärmiselt raskeid kuritegusid toime pannud isikuid, kes on üles näidanud erilist jõhkrust või lugupidamatust ühiskonna ja õiguskorra suhtes, ning et see võib õigustada nende erandlikku kohtlemist võrreldes muude kriminaalkaristust kandvate isikutega. Samuti mõnan, et riigil on laialdane kaalutlusruum selle osas, millise intervalliga ja millisel viisil isiku karistuse põhjendatust uuesti hinnata. Siiski tuleb eelkäsitletud asjaolusid nende kogumis kaaludes asuda seisukohale, et ka eluaegset vangistust kandvale kinnipeetavale tuleb võimaldada karistuse põhjendatuse uus hindamine EIK-i poolt välja toodud kriteeriumidele vastava õigusliku mehhanismi abil pärast karistuse põhjendatuse esmakordset hindamist. Võimaliku edasise karistusaja pikkust arvestades pole põhjust arvata, et kinnipeetava seisund ja hinnang karistuse eesmärkide täidetusele enam muutuda ei saa. Ka kõige raskemate kuritegude toimepanemise eest eluaegset vangistust kandva kurjategija puhul ei ole õigustatud tema EIKonv artiklist 3 tulenevate õiguste ülemäärane riivamine.⁴³ Kuna isikute piinamise, julma või väärikut alandava kohtlemise keelu sätestab ka põhiseaduse § 18 lõige 1, on eelkirjeldatud mehhanismi puudumine või selle õigusselgusetu sätestamine ühtlasi vastuolus põhiseadusega.

55. Käesoleval ajal ei pruugi Eestis olla eluaegset vanglakaristust kandvaid isikuid, kelle karistusaja algusest oleks möödunud või mööduks lähiajal 30 aastat⁴⁴ ja kelle puhul karistuse põhjendatuse korduva hindamise küsimus seega võiks tegelikkuses lähiajal tõusetuda. Siiski ei ole ka see asjaolu minu arvates põhjuseks, mis võimaldaks kirjeldatud probleemile mitte tähelepanu pöörata või selle lahendamist edasi lükata. EIK on oma praktikas kinnitanud, et EIKonv art 3 nõuetele mittevastav karistuse ülevaatamise regulatsioon rikub kinnipeetava õigusi juba alates talle karistuse määramise hetkest.⁴⁵

III KOKKUVÕTE

Eelnevast tulenevalt olen seisukohal, et VangS ja KrMS on põhiseaduse § 18 lõikega 1 ja EIKonv artikliga 3 vastuolus osas, milles ei näe ette mehhanismi eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise otsustamiseks pärast kinnipeetava vabastamata jätmist 30 aasta möödumisel vangistuse algusest.

Samuti märgin, et ehkki ma ei tuvastanud käesolevas asjas eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistuse esmakordse ülevaatamise 30 aasta pikkuse tähtaja (KarS § 77 lõige 1) vastuolu põhiseaduse ja EIKonv-iga, võiks Eesti riigisisese õiguse ühtlustamiseks teiste EIKonv-i liikmesriikidega ning edasiste arusaamatuste ja vaidluste vältimiseks siiski kaaluda karistusest vabastamise põhjendatuse esmakordse hindamise tähtaja lühendamist 5 aasta võrra, s.o 25-le aastale.

⁴³ Nt Öcalan vs. Türgi, nr 2, p-d 97-98 ja 205.

⁴⁴ Kinnipeetav Oleg Pjatinitski puhul asus Tartu Ringkonnakohus oma 6.10.2014 määruses kriminaalasjas nr 1-13-4429 seisukohale, et tema karistusaja pikkust on seni arvestatud ebaõigesti ning KarS § 77 lg-s 1 nimetatud tähtaeg pole veel saabunud.

⁴⁵ Otsus *Vinter*, p 122.

Palun Teil vastata minu märgukirjale hiljemalt 3 kuu möödumisel selle saamise päevast ning teatada, kuidas kavatsete minu poolt välja toodud probleemi lahendada.

Austusega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

Mait Laaring 6938432
Mait.Laaring@oiguskantsler.ee